

PRVA OKRUŽNA KONFERENCIJA SKOJ-a ZA KOZARU

Martovskih dana 1942. godine, bolje rečeno 7. i 8. marta, u Radničkom domu u Gornjim Podgradcima, održana je Prva okružna konferencija SKOJ-a za Kozaru. To je bez sumnje bio značajan politički događaj ne samo za razvoj omladinskog pokreta već i za dalju mobilizaciju omladine u borbi protiv fašizma i njegovih slugu — ustaša i četnika.

Sedmomjesečna narodnooslobodilačka borba u našoj zemlji bila je već krunisana velikim pobjedama — Užička Republika, slobodni Drvar, oslobođena mnoga sela i gradovi. Doneseni su značajni dokumenti za organizaciju nove narodne vlasti. Formirane su prve proleterske brigade. U vrijeme prije održavanja I okružne konferencije SKOJ-a za Kozaru, neprijatelj je pokušao sa nekoliko svojih ofanziva da likvidira pokret na Kozari. Međutim, iz toga perioda evidentne su velike i krupne akcije kozarskih partizana: oslobođenje Podgradaca, likvidiranje uporišta na Mrakovici, upad u oklopni voz, napad na Dobrljin, Lješljane, izvođenje pod kraj 1941. i početkom 1942. godine niza akcija na oslobođenju većeg broja sela na području Gradiške, akcije na pruži Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Piskavica, akcije na cesti Bosanska Gradiška — Banja Luka i uspostavljanje linije fronta od sela Krneta, rijekom Osornom, Rogolji, Kolona i Petnaesti, na terenu sreza Bos. Gradiška. To je stvorilo, kako sa stanovišta ljudstva, tako i materijalnih mogućnosti, nove izvore za jačanje i razvijanje Drugog kozarskog partizanskog narodnooslobodilačkog odreda. Dakle, u danima pred ovu Konferenciju oslobođeno je niz sela u kojima su formirani narodnooslobodilački odbori, organizovani aktivni SKOJ-a i obrazovane pozadinske čete. To su bili dani opšteg poleta narodnooslobodilačkog pokreta na području Kozare. Svima onima koji su željeli da budu partizani, najviše ih je iz redova omladine, nije im to bilo moguće udovoljiti. Birani su odabrani. Zbog toga je došlo i do stvaranja prvih vojno-političkih omladinskih kurseva na Balju i u Jutrogošti.

Okružni komitet SKOJ-a razvio je široku aktivnost, kako bi se u selima formirali aktivni SKOJ-a. Na čelu sa sekretarom Okružnog komiteta SKOJ-a Vladimirom Nemetom Bracom, kojeg je omladina nazvala Braco Kozarčanin, članovi OK su obilazili sela i organizovali omladinske skupove, te formirali aktive SKOJ-a. Nošeni poletom mladosti i sa punom komunističkom odgovornošću, stizali su svugdje, kako bi taj polet omladine pretočili u organizovanu akciju. Dovoljno je istaći da je Braco Nemet, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, danonoćno krstarilo selima Bosanske Gradiške, Dubice, Prijedora a stizao je i u partizanske jedinice na sastanke aktiva SKOJ-a. Upravo takva njegova aktivnost razvila je prema njemu one ogromne simpatije i ljubav koje je omladina Kozare izražavala u desetinama svojih stihova, posvećenih voljenom rukovodiocu, samopregornom i neustrašivom borcu Vladimiru Nemetu, narodnom heroju.

Na organizovanju naroda i omladine u oslobođenim selima uporno su radili rukovodioci četa i članovi Štaba Odreda na čelu sa legendarnim komandantom dr Mladenom Stojanovićem. U tim danima otpočinje i značajna politička i kulturna aktivnost u selima. Aktivni SKOJ-a okupljaju omladinu i organizuju prve kulturno-prosvjetne priredbe i političke zborove. Omladinci svrstani u pozadinske čete, sa partizanskim jedinicama učestvuju u akcijama kao što su: presijecanje telefonskih linija, izvlačenje žice za potrebe Odreda, (u to vrijeme Stab Odreda je bio povezan sa svim četama i bataljonima), rušenje željezničkih pruga, obezbjeđenje od iznenadnih upada neprijatelja u sela, sječa i snabdjevanje drvetom partizanskih porodica, organizovanje prikupljanja odjeće, obuće, platna za jedinice, bolnice i drugo.

Sve je to izražavalo organizovanost naroda i omladine područja Kozare, a njen visok stepen postignut je neumornim radom komunista, kako u partizanskim jedinicama, tako i u selima. Tih dana brzo su otkriveni i uništavani četnički agenti koji su pokušavali da svojim dolaskom na Kozaru izazovu razdor i demoralizaciju u redovima partizanskih boraca i naroda Potkozarja. To nije uspijevalo ni okupatoru i njegovim slugama koji represalijama u Draksešiću, Vodičevu, Palancištu, Jablanici, Mašićima, Romanovcima, Kijevima, Čitluku i drugim selima ubijanjem staraca, žena i djece pokušava nečuvanim zvjerstvima da zaplaši narod Potkozarja. Naprotiv, svim tim zločinima narod sa svojim partizanskim borcima odgovarao je još odlučnijom i snažnijom borbom.

Zašto se Konferencija održavala u Gornjim Podgradcima? U to vrijeme Gornji Podgradci su najveće oslobođeno naselje na području kozarskog Okruga. Oslobođenjem Gornjih Podgradaca, to radničko naselje postaje značajan partizanski centar. Formiran je opštinski narodnooslobodilački odbor na čelu sa Petrom Misimovićem koji tih dana i sve do kozarske ofanzive radi na što boljem i efikasnijem organizovanju naroda ovog kraja pod parolom »Sve za front«. Naročito ta aktivnost dolazi do izražaja kada se stotine porodica i aktivista poslije neprijateljske martovske ofanzive povlači iz sela Romanovaca, Rogolja, Elezagića, Bereka, Kijevaca, Cimirola, Cerovljana i Drage-lja na područje Grbavaca, Podgradaca, Jablanice, Sovjaka i Miloševog Brda. Petar Misimović, zvali smo ga komandant opštine, danonoćno je radio kako bi se obezbijedio smještaj porodice, a isto tako široko mobilisao sve te snage za izvršenje zadatka narodnooslobodilačkog pokreta.

U Gornjim Podgradcima organizuje se prva radionica za opravku oružja, osposobljava se šumska pruga prema Mrakovici i Bukovici, stavljaju se u pokret lokomotive za prevoz i snabdjevanje partizanskih jedinica, organizovano radi pekara, formira se krojačka radionica kao i drugi zanati. U Podgradcima koji imaju veliku radničku tradiciju, gdje je jedna od najstarijih pilana u Bosni i Hercegovini, bio je razvijen radnički pokret i rad naprednih sindikata do rata. Takvom organizovanom aktivnošću radnika izgrađen je i Radnički dom u kome će se održati i ovaj značajan skup. Dakle, upravo zbog toga što su Gornji Podgradci bili takvi, postojali su najbolji uslovi da se ovdje održi ovaj značajni skup omladine kozarskog okruga.

Okružna konferencija SKOJ-a pripremana je od strane Okružnog komiteta SKOJ-a uz neposrednu podršku i pomoć Okružnog komiteta Partije i Štaba Odreda, a na neposrednim poslovima oko pripreme radili su omladinci — skojevci Podgradaca. Želim odmah napomenuti da ovaj prvi po veličini skup na Kozari dolazi neposredno poslije poznatog partijskog i skojevskog savjetovanja, održanog u Ivančićima kod Sarajeva na kome je drug Tito prisustvovao i dao jasne smjernice za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe. Oblasna konferencija Komunističke partije za Bosansku krajinu, održana februara 1942. godine u Skender Vakufu, koja je razmotrila situaciju i utvrdila dalje zadatke na jačanju narodnooslobodilačke borbe u Bosanskoj krajinu, na kojoj su prisustvovali neki od organizatora ovog skupa u Podgrad-

cima, još je neposrednije uticala na usmjeravanje rada I okružne konferencije SKOJ-a za Kozaru.

O ovoj Konferenciji, kao i o mnogim drugim značajnijim skupovima, nema dokumenata i vjerovatno će trebati detaljnije istraživati sve ono što bi 0 njenom značaju bilo od posebne važnosti. Međutim, sa sigurnošću se može tvrditi da je održana u mjestu gdje je organizovanje života i rada vođeno novom vlašću, u mjestu revolucionarne tradicije i da je sa najvećom ozbiljnošću razmatrala probleme razvoja NOP-a na Kozari, posebno učešće omladine u njemu. Treba dodati da smo još uvijek bili pod pritiskom jedne od najtežih i najhladnijih zima, a toplina u prihvatanju delegata kao i svečano raspoloženje stvoreno u domu na priredbi, imalo je snažan efekat u stvaranju novog pogleda i poimanja na ono što nam donosi revolucija. Sigurno je da je organizacija života i rada u Podgradcima na sve delegate vrlo impresivno djelovala i da su u toj organizaciji Podgradci vidjeli viziju organizacije našeg novog društva na širem planu. U toj organizaciji mi mladi vidjeli smo to novo za što je bilo vrijedno uložiti svaki atom naše snage.

Referat o dotadašnjoj aktivnosti kao i o neposrednim zadacima podnio je sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a drug Vladimir Nemet Braco. O zadacima omladine govorili su Branko Babić Slovenac, sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru, Mile Perković, član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a, Ratko Vujović čoč, član Štaba Odreda, španski borac. Delegati na Konferenciji su bili sekretari aktiva i po još jedan član aktiva SKOJ-a iz partizanskih jedinica iz sela u kojima su bili formirani aktivni SKOJ-a. Nekoliko desetina delegata skojevskih organizacija iz partizanskih jedinica — četa, te iz sela B. Novog, Prijedora, Bos. Dubice, Bosanske Gradiške, uz učešće vojnih i političkih rukovodilaca II KNOP odreda i aktivista Podgradaca, po prvi put su se našli na okupu kako bi ocijenili rezultate naše borbe i odredili svoje dalje obaveze. To nije bila masovna Konferencija, ali po onome što je ona raspravljala i kakvi su stavovi zauzeti, ima veliki značaj za dalji razvoj omladinskog pokreta na Kozari. Na Konferenciji su utvrđeni kao posebno značajni zadaci: prvo, brže okupljanje omladine i široki front mladih u narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine (NOSO-BiH); drugo, organizovanje omladinskih vojno-političkih kurseva, kako bi se mladići, koji nisu vojnički bili obučeni, pripremili za popunjavanje partizanskih jedinica; treće, na Konferenciji je vođena posebna rasprava o četničkoj kontrarevolucionarnoj aktivnosti, koja je osuđena kao otvorena izdaja. Upravo, na Konferenciji je došla do izražaja privrženost omladine narodnooslobodilačkom pokretu, a njena odlučnost u borbi protiv četničke izdaje je izražena 1 u sljedećoj osudi koja se čula na ovoj Konferenciji: »Četnici su srpske ustaše, a ustaše su hrvatski četnici«. Sigurno da ovako energične osude i spremnost na borbu protiv izdaje nije došlo samo od sebe, već iz snažne aktivnosti Komunističke partije i SKOJ-a na području Kozare u razgolićavanju četništva kao kontrarevolucije i sluga okupatora. I upravo samo u takvoj političkoj aktivnosti komunista i skojevac može se i tražiti odgovor zašto je neprijatelj Kozaru i njen narod proglašavao bastionom partizanskog pokreta.

Posebno živa rasprava se vodila oko širine i brojnosti skojevske organizacije. U nekim dijelovima područja Kozare stvarala su se jezgra aktiva SKOJ-a od 3—4 člana, što je u izvjesnom smislu sužavalo aktivnost većeg broja mladih. Zbog toga je zaključeno da su u aktivima SKOJ-a nepotrebna jezgra, već aktiv kao cjelina treba da neposrednije djeluje u sredini, bilo u selima i naseljima ili u partizanskim jedinicama. Članovi Saveza komunističke omladine treba da djeluju na širokom okupljanju omladine na platformi narodnooslobodilačke borbe. Samo u razvijanju prostora za okupljanje sve omladine, koja je spremna za borbu protiv okupatora, treba da se iscrpljuje aktivnost članova SKOJ-a. Već dotadašnja praksa je pokazala, gdje su u tom pravcu djelovali aktivni SKOJ-a, bili su i rezultati veći.

Kako su ti zaključci sprovedeni u praksi?

1. U selima Potkozarja, neposredno poslije Konferencije, organizovani su široki skupovi omladine na kojima su birani odbori NOSOBiH-a. Formirani su sreski komiteti SKOJ-a za srezove Prijedor, Bos. Novi, Bos. Dubicu i Bosansku Gradisku. U nekim opštinama formirani su i opštinski komiteti SKOJ-a.

Organizovani su razni oblici okupljanja omladine, masovni skupovi, čitalačke grupe za idejno i političko vaspitanje, diletantske i horske grupe, otvarani prvi omladinski domovi, organizovane priredbe na kojima su ostvareni susreti omladine i partizanskih boraca.

2. Za borbu protiv četničke kontrarevolucije upućen je I protučetnički bataljon koji je pretežno bio sastavljen od omladinaca. Trebalo je vidjeti i osjetiti te posnosne Kozarčane koji su tu svoju Kozaru iznad svega voljeli, ali su isto tako shvatili da zbog toga što je toliko vole moraju poći u centralnu Bosnu u borbu protiv četničkih bandi.

3. Otpočeli su sa radom novi omladinski vojnopolitički kursevi u Jeličkoj i Miloševom Brdu. Na tim dvomjesečnim kursovima golobradi mladići sticali su vojna i politička znanja. Ne potcjenjujući junaštvo mladih na ostalom području Kozare, ističemo junačko držanje mladića kursista iz Miloševog Brda. Po završetku kursa formirana je 4. omladinska četa III bataljona. Neposredno po završetku kursa i smotre u Šoru, upućeni su na Kozaru (Krnjin). Tu su danonoćno odolijevali napadima neprijatelja i jurišima mu nanosili velike gubitke. Protivtenkovski top, kojeg je zarobila ova četa mladića, jedino je teško naoružanje koje je u kozarskoj ofanzivi preneseno u Grmeč.

Poznato je da su borci ove čete i III čete III bataljona svojim jurišima na Jelovcu na proboju neprijateljskih uporišta na cesti Prijedor — Knežica, značajno doprinijeli da se stvore uslovi za prelaz jednog dijela jedinica kozarskog partizanskog Odreda, ali su ti juriši na neprijateljske bunkere, robove i tenkove odnijeli desetine života tih junaka kozarske epopeje. Ovo potvrđuju i svi podaci sa kojima raspolažu muzeji kao i upisana imena na Spomeniku na Mrakovici. Bili su divni likovi Atifa Topića, Branke Bjelovuk, Danila Borkovića, Toše Dragišića, Miloša i Branka Bjelića, Rade Todorovića, Drage Makića, Ostoje Vidovića, Steve Sovilja, Milana Kukrića i mnogih drugih kojima su to bili posljednji juriši.

Dakle, ta odlučnost i hrabrost nisu rezultat, kako su neprijatelji pokušavali da prikazuju, primitivizma, već duboke vjere u borbu za koju su ti mladići bili spremni sve dati. To nije bilo prirodno već je stvoreno istrajnim radom naše Partije i Saveza komunističke omladine, svakodnevnim političkim radom. To vaspitanje razvijano je u jurušima u primjerima nesebičnog junaštva i zalaganja. Sve je to stvaralo i podizalo ugled članova Partije i skojevaca u redovima omladine.

Kolika je aktivnost bila neposredno poslije Konferencije, ubjedljivo govore primjeri herojstva omladine u borbama za oslobođenje Kozarca, Prijedora i u četrdesetodnevnoj borbi sa nadmoćnim neprijateljem u kozarskoj ofanzivi. O jurišima kozarskih partizana, o neustrašivim djevojkama i mladićima, o njihovim podvizima u noćima proboja pisao je i neprijatelj u knjizi »Kozaga grob partizana«. Ona to nije postala, naprotiv, poslije ofanzive otpočinje nova aktivnost u kozarskim selima. Mladići i djevojke svrstani u slavne kozarske i krajiške brigade širom zemlje biju bitku za njeno oslobođenje. Dovoljno je istaći da su na području ovog okruga u toku narodnooslobodilačke borbe formirane, pored više vojnih brigada, i omladinske radne brigade koje su na domaku zloglasnog logora u Jasenovcu ili iz neoslobođenog Liječva otimali žito od neprijatelja da bi sa torbama to prenosile u Kozaru i Podgrmeč.

Posebno je značajno ovdje ukazati na aktivnost ženske omladine, kako u radu u selima, tako i u partizanskim jedinicama. Nosioci političkog, kulturnog rada, u izvođenju radnih akcija u potkozarskim selima, uglavnom je bila

ženska omladina. U SKOJ-evskim aktivima sela Potkozarja, pa i u rukovodstvu su uglavnom bile omladinke, tu i tamo mogao se naći pokojni dječčić. Omladinke partizanke, ne samo da su se isticale svojom hrabrošću već i svojim požrtvovanjem u brizi za ranjene borce, a u dugim marševima ni u predahu nisu bile na odmoru, već su uvijek bile zaposlene. O toj kozarskoj djevojci najbolje govori držanje Lepe Radić — narodnog heroja, omladinke iz Bistrice. Njena fotografija pod vješalima koju je načinio neprijatelj, najbolje ilustruje prkos i ponos Kozarčanke koja ni u tom posljednjem času ne dozvoljava da bilo čime može biti uplašena, već svojim dostojanstvenim i hrabrim držanjem, bez suze u oku, iskazuje i izražava neustrašivost našeg pokreta.

Na kraju, ne bi se smjeli zaustaviti na dosadašnjim istraživanjima, već uporno nastaviti rad na daljem osvjetljavanju svih činjenica koje su značajne za učešće naroda i omladine Potkozarja u narodnooslobodilačkoj borbi. Sigurno da bi na tome više trebalo da rade mnogi mladi historičari, kako bi te svijetle stranice istorije Kozare bile sačuvane od zaborava.

Pokušao sam da samo nešto dam o jednom događaju, I okružnoj konferenciji SKOJ-a, samo sam naznačio pitanje učešća ženske omladine, a sve one divne neustrašive djevojke kao borci, aktivisti u selima, radne brigade, traže detaljnija istraživanja i osvjetljavanja te neviđene aktivnosti i iskazanog herojstva.

PRILOG IZUČAVANJU RAZVITKA NARODNOOSLOBODILAČKOG FRONTA NA KOZARI

Pod pojmom Kozara podrazumijeva se dio Bosanske krajine, koji zahvaća bivše srezove Prijedor, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, veći dio teritorije bivšeg sresa Bosanski Novi i periferni dio bivšeg sresa Banja Luka.

Prije izbijanja ustanka 1941. kozarski kraj je bio izrazito poljoprivredni. Osim poljoprivrede, na tom području je bilo i nekoliko preduzeća i industrijskih objekata (rudnik uglja Lješljani kod Bos. Novog, pilana i šumska manipulacija u Gornjim Podgradcima, »Sipadova« pilana u Dobrljinu, gipsara i preduzeće za preradu željezne troske u Blagaju, tvornica poljoprivrednog alata u Bos. Kostajnici itd.). U tim preduzećima je uoči rata bilo zaposleno oko 6.000 radnika, pretežno seljačkog porijekla. Jedan broj radnika je radio na pruzi (Banja Luka — Sisak). Po gradovima je bilo razvijeno zanatstvo.¹

U kozarskoj regiji živio je izmiješan srpski, muslimanski i hrvatski življ. Međusobni sukobi građanskih stranaka oko izbora u međuratnom periodu, unosili su sistematski razdor u narod i rasplamsavali šoviniističke strasti i time produbljivali vjerske i nacionalne antagonizme (što je dovodilo do tuča na zborovima i vašarima). Međutim, zahvaljujući narodnofrontovskoj politici (NF) KPJ, od polovine tridesetih godina, ljevičarska inteligencija i opozicioni seljaci, iz svih nacionalnosti i vjerskih grupa, u svom političkom djelovanju razvijali su bratstvo i saradnju svih nacionalnosti. Dobar dio omladine, sa kozarske regije išao je na zanate ili na škole i fakultete, gdje se upoznavao sa marksističkim shvatanjima. Ovi omladinci, bili su dobar oslonac KPJ u razvijanju politike Narodnog fronta i širenju uticaja Partije među seoskom, intelektualnom i radničkom omladinom. Oni su dali i svoj doprinos u NOR-u i revoluciji.²

Blizina Banje Luke, kao jakog privrednog, društveno-političkog i kulturnog centra Bosanske krajine, reflektovala se i na kozarskom području. To se najbolje vidi po ulozi Rdaničkog kulturno-umjetničkog društva »Pelagić«, Kluba akademičara iz Banje Luke (KAB) i sportskog društva Borac, te kulturno-prosvjetnog društva »Zmijanje« i srednjoškolske literarne družine »Petar Kočić« iz Prijedora, koji su okupljali u okviru Narodnog fronta, radnike, studente, đake i ostale. Na Kozari je bio stalno prisutan otpor vladajućem režimu, počevši od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918) pa sve do 1941. To se vidi i po opozicionom raspoloženju stanovništva na skupštinskim izborima (1935. i 1938.), jer je gotovo polovina birača glasala za opozicione stranke.³ To je značajno istaći zbog toga što se tu reflektovala politika KPJ na okupljanju simpatizera lijevog krila bivše Zemljoradničke stranke, Hrvatske seljačke stranke (HSS) i drugih oko programskih koncepcija NF u borbi protiv profašističkih snaga. Ta narodnofrontovska politika naročito je došla do izražaja u vrijeme osnivanja prvih organizacija KPJ po okolnim mjestima kozarskog područja.

1) Ljubomir Borojević, Dušan Samardžija i Rade Bašić: Peta kozaračka brigada, Beograd, 1972, strana 11.

2) Ibidem, 12.

3) Ibidem, 15.

Uticaj prethodnih borbenih tradicija, napori KPJ prije ustanka da se u sastavu NF okupe ljevičarske snage u borbi protiv profašističke politike građanskih vlada, izbijanje drugog svjetskog rata (1939), okupatorsko-ustaški teror te poziv Partije na ustanak, doveo je do masovnog i svenarodnog revolta krajem jula 1941. godine. Na ustanak su pokrenute ogromne mase, koje su bile slabo naoružane i podložne stihiji. U prvim naletima likvidirane su žandarmerijske stanice i manje posade po selima i izvršen upad u veća mjesta. Tako je stvorena prvih dana slobodna teritorija. Ustanici su obrazovali frontove prema utvrđenim mjestima u kojima su se nalazili okupatori i ustaše. Za dalje jačanje i pokretanje širokih društvenih slojeva na ustanak i njihovu orijentaciju na NOP-u, KPJ organizuje na Kozari savjetovanja organizatora i rukovodilaca ustanka (15. VIII 1941, 21. III, 20-21. IX 1942. godine itd.) što je nesumnjivo potenciralo sveobuhvatnu orijentaciju naroda na NOR i revoluciju. Tokom ustanka formiraju se čete i kozarački odred. 2. KOP odred. Krajem 1941. godine čete Odreda likvidiraju i značajna uporišta okupatora i kvislinga.⁴ Osim četa i bataljona 2. krajiškog NOP odreda (formiranog u avgustu 1941.), u januaru 1942. formirana je Prva proleterska četa. Za 1. krajišku brigadu (formiranu 21. V 1942) Kozara je dala 2 bataljona, a avgusta iste godine dva kozarska bataljona ušla su u 2. krajišku brigdu. Od preživjelih Kozarčana, poslije teške ofanzive (1942), u septembru 1942. formirana je 5. kozarska brigada. Bataljon Kozarčana u februaru 1943. ulazi u 12. krajišku brigadu. Od Kozarčana u februaru 1943. formirana je 11. kozarska brigada, a 1944. i 12. kozarska brigada. Na teritoriji Kozare od polovine 1943. do kraja rata, osim navedenih brigada, formirani su i neprekidno djelovali 1. i 2. kozarski partizanski odred, Gradiško-lijevečanski i Timarski partizanski odred. Gotovo svi stanovnici, sposobni da nose pušku, bili su spremni da pomognu NOP ili su pak učestvovali u partizanskim jedinicama. Tokom NOR-a i revolucije, Kozarčani su ispoljili snagu i vitalnost, tradicionalnu borbenost i bezgraničnu privrženost slobodi. U ratu na tom području vodila se bez predaha ogorčena i bespoštedna borba."

Naporedno sa rastom partizanskih četa, bataljona, odreda i brigada, na oslobođenoj teritoriji Kozare bujao je intenzivan društveno-politički život u okviru NOP-a. Osnivaju se narodnooslobodilački odbori, kao organi nove revolucionarne vlasti, seoske straže, pozadinske čete, organizacije KPJ, SKOJ-a, USAOJ-a, AFŽ-a itd. Tako je potkraj 1941. godine gotovo cijelo stanovništvo bilo uključeno u NOP. Ovakav intenzivan društveno-politički život bio je rezultat predratnog rada KPJ na polju politike NF-a, što je nastavljeno od početka ustanka 1941. godine.

U proljeće 1942. godine intenziviran je društveno-politički život na kozarskoj regiji. Na tome terenu djeluje 130 seoskih, 16 opštinskih NO odbora sa ukupno 934 odbornika. Organizacija KPJ bilo je 65, sa 16 opštinskih i 4 sreska komiteta, a njihovim radom je rukovodio Okružni komitet KPJ. USAOJ je bio broj an i organizaciono učvršćen. Gotovo svako selo je imalo omladinsku organizaciju i aktiv SKOJ-a, koje su bile pod rukovodstvom Okružnog komiteta SKOJ-a, izabranog na Okružnoj konferenciji u Podgradcima (7. III 1942).⁶

Poslije tzv. kozarske ofanzive (juni-juli 1942) društveno-politički život je donekle smanjen, ali je on postepeno obnavljan. U proljeće i ljeto 1943. od preostalog stanovništva Kozare (mahom žena i djece) obrazovano je nekoliko radnih četa, koje su bile angažovane na poljoprivrednim radovima. U prvoj polovini 1943. godine ponovo je uspostavljena mreža organa narodne vlasti, USAOJ-a, AFŽ-a u onim selima gdje je ostalo po nekoliko domaćinstava. Početkom jula 1943. izabran je Okružni NOO za Kozaru.⁷

4) Kozara u narodnooslobodilačkom ratu, Zapis i sjećanja, I, Beograd, 1971, 15-17.

5) Kozara u NOR-u, Zapis i sjećanja, 8.

6) Lj. Borojević. D. Samardžija i R. Bašić: Peta kozaračka brigada, 17, 21.

7) Ahmet Džonlagić: »Kozara u NOR-u«, Enciklopedija Jugoslavije, 5, str. 8.

U borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje, narod Kozare je dao svestranu podršku svojim borbama u partizanskim jedinicama. Između naroda i jedinica NOVJ i POJ stvoreno je čvrsto jedinstvo i povezanost. KPJ je svakog partizana i simpatizera NOP-a na Kozari orijentisala u svjesnog borca za razvijanje bratstva i jedinstva.⁸⁾

Značajan činilac djelovanja snaga NOP-a na Kozari bila je mobilizacija stanovništva na dobrovoljnoj osnovi za jedinice NOV i POJ. Na čitavom području je organizovana široka mreža vojno-političkih kursova, gdje su predavači bili iskusniji vojnopolitički aktivisti. Na tim kursovima omladinci su sticali osnovna vojnopolitička znanja, a potom su upućvani u partizanske jedinice. Iz redova omladinaca i žena nikla je čitava plejada proslavljenih kozarskih bombaša, puškomitraljezaca, kurira, a mnogi od njih postali su vojnopolitički rukovodioci.⁹⁾

Kozarski kraj je dao oko 21.000 boraca; tokom rata ih je poginulo 8.200, a kozarskih žitelja je stradalo oko 30.000 od fašističkog terora. Ako se ti podaci kompariraju sa brojem stanovnika od 200.000, koliko ih je živjelo prije rata, govore o tome da je narod svestrano učestvovao u NOR-u i revoluciji.¹⁰⁾ I u najdramatičnijim danima kozarske epopee (polovinom 1942), narod i borci na ratištu stojički su podnosili sve patnje i stradanja. Narod i vojska, i pored ogromnog pritiska, nisu pokleknuli pred naoružanijim i vojnički jačim protivnikom.

U vrijeme organizacionog ustrojstva NOF-a za Bosnu i Hercegovinu (3. VII) i za Bosansku krajinu (8. VIII 1944), bila je povoljna vojnopolitička situacija u korist narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a). U drugoj polovini 1944. godine i prvoj polovini 1945, posebno u Bosanskoj krajinu, jedinice NOVJ su uspješno vodile operacije protiv okupatora i kvislinga. Nijemci su držanje glavnih komunikacija u Bosni, posebno onih u dolini rijeke Sane i Une, jer su predstavljale najkraću vezu sa morem, smatrali od vrlo važnog značaja. Jedinice NOVJ, osim operativno-strategijskog zadatka, imale su uputstvo da zaštite Bosansku krajinu od bezobzirne pljačke okupatora i kvislinga. U zapadnoj i srednjoj Bosni djelovao je 5. korpus NOVJ. Tu su bili i partizanski odredi. Te snage NOVJ u ljeto 1944. godine ugrožavaju saobraćaj okupatora i kvislinga između Save i Jadranskog mora. Jedinice 5. korpusa NOVJ, pored ostalih zadataka, štatile su žetvu na slobodnoj teritoriji u Knežpolju i Podgrmeću. Osim toga, one su uspješno vršile napade na Kozarac i druga naseљena mjesta. Takvim akcijama 5. korpus je prisilio okupatore i kvislinge da do kraja avgusta napuste dijelove Bosanske krajine i da se ograniče na odbranu uskog pojasa duž komunikacija u dolinama Une, Bosne i Vrbasa, s osloncem na glavna uporišta u Prijedoru, Banjoj Luci itd. Time je ponovo obrazovana kompaktna slobodna teritorija u zapadnoj i srednjoj Bosni.

S obzirom na opštu vojnopolitičku situaciju, Vrhovni štab NOVJ je 17. avgusta 1944. izdao uputstvo 5. korpusu da početkom septembra, preduzme pojačanu ofanzivu na komunikacije okupatora i kvislinga, naročito u dolinama Vrbasa i Une, a u prvom redu na željezničke pruge Kostainica-Bosanski Novi i Bihać - Knin. Tako je 4. divizija izvršila rušenje komunikacija u dolini Une i Sane i time paralizala saobraćaj na prugama Bosanska Krupa - Dobrljin i Prijedor - Bosanski Novi. Ovim dejstvom duž navedenih komunikacija i oslobođenjem pretežnog dijela Bosanske krajine, snage okupatora i kvislinga u Bosanskom Novom i dolini Une bile su suzbijane, a Bania Luka, Prijedor i Ljubija, kao i manja uporišta u dolini donjeg toka Sane, bili su izolovani i blokirani. U takvim uslovima Štab 5. korpusa je donio odluku da napadne

8) Kozara u NOR-u, Zapis i sjećanja, 8.

9) Lj. Borojević, D. Samardžija i R. Bašić: Peta kozaračka brigada, 21.

10) Kozara u NOR-u - Zapis i sjećanja; B. Baškot, J. Marjanović, D. Mlsirača: „Razvitak narodnooslobodilačke borbe na Kozari“, Ratna sjećanja, aktivista Jugoslovenskog revolucionarnog pokreta, II, Beograd, 1961, strana 33.

uporišta okupatora i kvislinga u donjem toku Sane, kako bi stvorio povoljne uslove za akcije prema Banjoj Luci te spojio slobodnu teritoriju Kozare i Podgrmeča sa ostalim dijelom Bosanske krajine. Ako se oslobodi donji tok Sane, to bi imalo veliki ekonomski i politički značaj zbog privrednog bogatstva sanske doline i povoljnih uslova za novo okupljanje boraca u jedinice NOVI.»)

Zato je štab 5. korpusa odlučio da oslobodi Prijedor, kao značajnu raskrsnicu komunikacija, a zatim i ostala mjesta između Prijedora, Bosanskog Novog i Rudnika u Ljubiji. Napad na Prijedor otpočeo je 6. a oslobođen je 7. septembra. Tog dana nastavljene su borbe u donjem toku Sane i te snage su oslobodile, uz pomoć kozarske grupe odreda, Brezičane, Dragotinju, Martin Brod, Petkovac i Blagaj. U borbama od 6. do 8. septembra oslobođen je prostor između Bosanskog Novog, Prijedora i Ljubije i očišćen od okupatora i kvislinga. Time je bila učvršćena i proširena operacijska osnovica 5. korpusa za dejstvo ka Banjoj Luci, koji je grupisao svoje snage na tom sektoru. Zato je Štab 5. korpusa angažovao snage na prostoru prema Banjoj Luci i Bos. Gradiški i namjeravao s manjim jedinicama posjesti prirodno jake položaje na Kozari i Grmeču. Time bi se zatvorili svi pravci koji vode iz doline Sane i Une ka slobodnoj teritoriji u Bosanskoj krajini. Već 10. septembra počelo je grupisanje divizija 5. korpusa prema Banjoj Luci. Naporedo sa napadom na Banju Luku (18. septembra) Štab korpusa je naredio udar na Bosansku Gradišku i Klačnice. Tako je 20. septembra likvidiran veći dio uporišta okupatora i kvislinga u Banjoj Luci. Snage 5. korpusa su usmjerile svoje akcije prema Bosanskoj Gradiški i 25. septembra su ovladale Srednjom Topolom. Međutim, jakim dejstvom snaga okupatora i kvislinga 28. septembra, povraćena je Banja Luka. No, i pored gubitaka u ovoj operaciji, 5. korpus je postigao rezultate: nanijeti su osjetni gubici okupatoru i kvislinzima u živoj sili, zaplijenjena je veća količina municije i popunjene su jedinice 5. korpusa novim ljudima.^{12'}

Značajan moment u razvitku NOR-a i revolucije na Kozari bilo je formiranje 20. krajiške brigade (u oktobru 1944.) od jedinica kozarske grupe odreda. U završnim operacijama poslije oštih borbi (27. IV – 2. V 1945.), jedinice 2. armije oslobodile su Bosanski Novi, Bosansku Kostajnicu, Bosansku Gradišku i Bosansku Dubicu kada je i cijelo područje Kozare konačno oslobođeno. Banja Luka je konačno oslobođena u aprilu u završnim operacijama JA.^{13'}

Tokom NOR-a i revolucije, kako je naprijed rečeno, razvijao se sistem narodne vlasti i društveno-političkih organizacija (Ujedinjenog saveza antifašističke omladine – USAOF-a, Antifašističkog fronta žena – AFŽ-a, pionira), koji su bili nosioci revolucionarnih procesa na Kozari. U godinama 1944. i prvoj polovini 1945. svi ovi faktori su prvorazredan činilac u razvitku NOP-a na Kozari. Kada je ustrojen NOF, ove organizacije ulaze u njegov sastav i čine osnovicu i širu bazu za okupljanje širokih društvenih slojeva oko organizacije NOF-a.

Iz arhivske građe i štampe vidljivo je da Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Izvršni odbor NOF-a za Bosnu i Hercegovinu, kao i Oblasni komitet KPJ i Izvršni odbor NOF-a za Bosansku krajinu, pružaju svestranu pomoć u radu okružnim komitetima i okružnim odborima NOF-a za Kozaru i Banju Luku. Sistem stalnih međusobnih kontakata, veza, izdavanja uputstava i instrukcija je razvijen, što je davalo veliku podršku u radu svim društveno-političkim organizacijama na Kozari i u Banjoj Luci. Sve je

11) Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, II, Beograd, 1968, strana 427-429.

12) Ibidem, 424-439.

13) Enciklopedija Jugoslavije, 5, Zagreb, 1962; Vojna enciklopedija, 1, 1958, strana 519.

to omogućilo da se razvije intenzivan društveno-politički život u toj regiji, što je doprinosilo uspješnom okončanju NOR-a.

Poslije Osnivačke konferencije NOF-a za Bosnu i Hercegovinu (u Zdeni kod Sanskog Mosta 3. VII 1944.), pokrajinska rukovodstva KPJ i NOF-a razvila su svestranu akciju na izgradnji organizacija u pojedinim oblastima. Rezultat tih napora i nastojanja je i održavanje Oblasne konferencije NOF-a za Bosansku krajinu u Luči Palanci kod Sanskog Mosta 8. VIII 1944. godine. Pripreme za Oblasnu konferenciju NOF-a počele su u drugoj polovini jula 1944. godine. Oblasni komitet KPJ u svojim raspisima okružnim komitetima KPJ poziva istaknute aktiviste NOP-a da dođu na tu konferenciju. U pismu upućenom OK KPJ za Kozaru (26. VII 1944.), a u vezi sa pripremama za Oblasnu skupštinu NOF-a, OB KPJ je pozvao sve vijećnike ZAVNOBiH-a, članove IO NOF-a za Bosnu i Hercegovinu, predsjednika i sekretara Okružnog NOO-a, predsjednike sreskih odbora, predstavnice AFŽ-a i USAOF-a, kao i ugledne političke aktiviste koji su izišli sa neoslobođene teritorije, ili su se nalazili u NOP-u. U tome pismu se podvlači: »Ova konferencija, s obzirom na razvoj, kako međunarodnih, tako i političkih prilika u našoj zemlji, vrlo je značajna jer će se putem osnivanja Oblasnog odbora NOF-a za Bosansku krajinu moći da provede organizacija (N)OF-a u okrugu, srezu, opštini i selu«.14) Nakon svestranih priprema održana je Oblasna konferencija, kojoj su prisustvovali i delegati sa Kozare. Obadva referata (prvi o potrebi stvaranja organizacije NOF-a i političkom stanju u Bosanskoj krajini i drugi o zadacima, sastavu, načinu izgradnje i odnosu NOF-a prema društveno-političkim organizacijama), dali su osnovne smjernice za ustrojstvo organizacije NOF-a u Bosanskoj krajini. Na kraju referata data su uputstva o načinu izbora NOF-a od seoskih do sreskih i gradskih.

Nakon referata u kojima je ukazano na potrebu stvaranja ove političke organizacije, razvila se široka diskusija u kojoj su uzeli učešća predstavnici naroda iz svih krajeva Bosanske krajine. Delegat sa Kozare¹⁵⁾ izložio je političku situaciju i raspoloženje naroda prema NOR-u i revoluciji. Tom prilikom ukazao je na neke značajne momente iz istorije NOP-a, te zadatak oblasne skupštine i njenih delegata da u Bosanskoj krajini stvore sistem odbora organizacije (od seoskih do okružnih) i na taj način orijentišu ka NOR-u i revoluciji sve društvene slojeve. Pri tome je istakao da je na Kozari bilo krajeva koji su sudjelovali na strani NOP-a od prvog dana ustanka a takođe i onih koji to nisu činili. Naveo je slučaj sela Kozarac, sa muslimanskim življem, do ustanka pod uticajem Jugoslovenske muslimanske organizacije koje je nekoliko puta prelazilo iz ruku jedinica NOVJ u ruke okupatora i njegovih saradnika i obratno. Međutim, prije te Oblasne konferencije, stanovništvo Kozarca sa svojom okolinom, počelo je da se orijentiše ka NOP-u. To su pokazali na primjeru proljetne sjetve, kada su postradalim Knežpoljcima pomogli u oranju i stvaranju muslimanske kozarske čete u sastavu NOVJ. Klasni protivnici NOR-a i revolucije iz redova Muslimana i Srba poslali su na Kozaru jednu grupu ljudi da formiraju miliciju. Pred samu Oblasnu konferenciju NOF-a razbijena je milicija na Kozarcu i Muslimani se ponovo orijentišu ka NOP-u. Takođe delegat sa Kozare je istakao da je u Lijevču polju bilo srpskih sela na strani NOP-a i takvih »koja ni do danas nisu uzela pušku jedinstveno«. Zbog toga je ukazao na prevashodan zadatak NOF-a da se svi društveni slojevi orijentišu ka NOR-u i revoluciji.¹⁶⁾

14) Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine (ACK SK BiH), Oblasni komitet (OB K) KPJ na Kozari, kat. br. 3391, OB K KPJ za Bosansku krajinu 26. 7. 1944. Okružnom komitetu (OK K) KPJ za Kozaru.

15) Radoje Batoz, član Okružnog komiteta KPJ za Kozaru.

16) Uroš Nedimović: »Osnivačka oblasna konferencija NOF-a za Bosansku krajinu 1944«, Zbornik radova Muzeja revolucije, Sarajevo, 3/78.

Na kraju rada Konferencije izabran je Oblasni odbor NOF-a za Bosansku krajinu u koji su ušli sa kozarske regije: Žarko Zgonjanin, radnik sa Kozare, blagajnik Oblasnog odbora NOF-a Hajro Kapetanović, iz Bosanskog Novog, a za članove Izvršnog odbora: Radoje i Borka Batoz iz Prijedora, Asim Alihodžić, Rudi Kolak (advokatski pripravnik), Dušanka Čumura, Dušanka Kovačević, Osman Karabegović, Šefket Maglajlić (radnik) Dušan Ivezić (industrijalac), svi iz Banje Luke, Zagorka Umićević, Dževad Midžić (student iz Prijedora), Boško Šiljegović, profesor iz Knežpolja i Adem Balić, trgovac iz Kozarca.¹⁷⁾

Odmah poslije izbora Oblasnog odbora, počelo je održavanje seoskih i opštinskih konferencija u Bosanskoj krajini s ciljem da se upozna narod sa programom NOF-a, njegovim zadacima i načinu izbora odbora. Nakon stanovitih priprema, do 28. oktobra 1944. izabrani su seoski i opštinski odbori na kozarskom okrugu a sreski odbori za Bosansku Gradišku, Bosansku Dubicu i Bosanski Novi.¹⁸⁾ Na sreskim konferencijama izabrani su osim odbora i članovi plenuma. Te konferencije su pokazale snagu NOP-a i vezanost širokih društvenih slojeva za NOF. Na tim skupovima učestvovali su stariji ljudi, žene, omladina, vojnici koje je narod poslao kao svoje političke predstavnike. Delegati na konferencijama su izrazili uvjerenost da će narod još više kroz NOP ujediniti svoje snage i mobilisati nove za pobjedonosni završetak NOR-a i revolucije. Sa tih konferencija upućeni su pozdravni telegrami maršalu Josipu Brozu Titu i IO NOF-a za Bosnu i Hercegovinu,¹⁹⁾ što govori o odlučnosti naroda za učestvom u NOR-u i izrazu njegove podrške svom rukovodstvu. Riješenost naroda da učestvuje u radu NOF-a pokazalo je preko 300 delegata na izornoj Sreskoj konferenciji u Prijedoru (5. 11. 1944.), koje je narod poslao iz 12 opština kao svoje političke predstavnike. Ova konferencija, i pored nekih slabosti, bila je izraz bratstva i jedinstva Srba, Muslimana i Hrvata »i velike odanosti rodoljubivog prijedorskog sreza narodnooslobodilačkom pokretu«. U ime Oblasnog odbora NOF-a za Bosansku krajinu, skup je pozdravio sekretar²⁰⁾ koji je izrazio želju da delegati izaberu »najodanije, najpoštenije i najborbenije, koji su stekli povjerenje naroda u najtežim danima naše istorije, da će kroz front okupiti sve rodoljubive i demokratske snage i još jače učvrstiti naše najveće blago — ostvareno jedinstvo naših naroda«. Poslije referata,²¹⁾ koji je dao pregled uspjeha antifašističkog bloka u borbi protiv fašizma, diskutanti su govorili o društveno-političkoj i vojničkoj situaciji na tome srezu.

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu²²⁾ odao je poštu poginulim krajiškim junacima Mladenu Stojanoviću, Josipu Mažaru šoši i Petru Mečavi i ocrtao značaj NOF-a. Ukazao je i na kontinuitet borbe koja je, pored ostalog, omogućila da se 1944. institucionira NOF. Narod je svestrano počeo da učestvuje u političkom životu zemlje, pa se kroz NOF učvrstio i ojačao jedinstvo i bratstvo. Putem NOF-a narodu je omogućeno da kaže svoju riječ o svim najvažnijim pitanjima državne politike. »NOF će, kao opštenarodna politička organizacija, razbuditi nove energije i novu snagu na dijelu obnove, na podizanju naše razrušene domovine«. To je organizacija u kojoj radnici, seljaci i svi društveni slojevi, spremni da pomognu NOR i revoluciju, mogu da demokratskim putem izraze svoja osjećanja i želje. »NOF je nova zaorana brazda našeg političkog života«. Protivnici NOF-a tokom rada — Demokratske Federativne Jugoslavije«. Nakon izbora Predsjedništva, Iz-

17) Glas, organ Oblasnog odbora NOF-a za Bosansku krajinu br. 19, »Oblasni odbor NOF-a za Bosansku krajinu«, 6.

18) Muzej revolucije Sarajevo (MR), zbirka NOP-a, br. 4549, Oblasni odbor NOF-a za Bosansku krajinu, 28. 10. 1944. — Izvršnom odboru (IO) NOF-a Bosne i Hercegovine.

19) Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine (AKP BiH), tom I, knj. 1, Oslobođenje, br. 16 od 4. 11. 1944: »Izbori sreskih odbora NOF-a u Krajini«, 443.

20) Žarko Zgonjanin.

21) Stojan Makić.

22) Osman Karabegović.

vršnog odbora i Plenuma, upućeni su pozdravni telegrami najvišem rukovodstvu NOF-a u Bosni i Hercegovini i maršalu Josipu Brozu Titu.²³⁾ ta raspirivali su razdor među narodima i narodnostima Jugoslavije. »Ali, životna iskustva iz doba rata naučila su i Srbe, i Hrvate, i Muslimane, i uvjerala su svakoga: da je jedinstvo jedina garancija i jedini put zdravog narodnog života i da ono treba da bude kamen temeljac nove državne zajednice

Svoj doprinos u radu Prve okružne konferencije NOF-a za Podgrmeč (15. 11. 1944.) dali su i delegati iz bosanskonovskog sreza, koji je u to vrijeme bio u sastavu Okružnog komiteta KPJ u toj regiji. Politički referat na Konferenciji osvijetlio je ulogu naroda Podgrmeča tokom NOR-a i revolucije i prikazao političke prilike. Referat konstatuje osvjedočeno junaštvo naroda Podgrmeča, koji je gotovo goloruk jurišao na okupatora i kvislinge. Podvlači se da su svi sposobni ljudi podgrmečkog kraja otišli u NOVJ a naročito sa krupskog i novskog sreza. »Srpski narod sa našeg okruga svojim besprimjernim radom, borbom i pomaganjem naše borbe, pridonio je veliki udio našoj NOB-i...« — podvlači referat. U novskom srezu pokušali su četnički kvislinzi da terorišu i progone narod, utiču na jedan dio kolebljivih masa, ali svi ti pokušaji su razbijeni. »Danas Muslimani učestvuju u NOO-ima i drugim antifašističkim organizacijama. U ponekim muslimanskim selima novskog sreza osjeća se još u izvjesnoj mjeri rezerviranost a ponegdje pasivnost muslimanskih masa, što je posljedica, s jedne strane, političke zaostalosti, a s druge strane, djelatnost reakcionarnih elemenata, koji bi željeli da Muslimani ne uđu svesrdno u narodni pokret i ne budu aktivni kovači svoje bolje budućnosti« — istaknuto je u referatu. No, uprkos tome, u izboru odbora NOF-a od seoskih pa sve do Okružnog na Kozari, narod je birao u odbore koga je želio; »tom prilikom mogla se vidjeti jednomišljenost jer su mnogi ljudi u NOF izabrani jednoglasno od naroda«. Kroz odbore NOF-a u koje su ušli muškarci, žene, omladina, Srbi, Hrvati i Muslimani, bivši simpatizeri raznih građanskih stranaka i vanpartijski ljudi, ostvarila se i objedinjavala snaga svih širokih društvenih slojeva po selima, opštinama, srezovima i okruzima, spremnih da pomognu NOR i revoluciju. Svoj doprinos u radu skupštine dali su svi članovi Oblasnog rukovodstva NOF-a²⁴⁾ sa kozarske regije i drugi.²⁵⁾

Dalje podsticaje i smjernice u radu NOF-a na Kozari dalo je savjetovanje članova IO NOF-a za Bosnu i Hercegovinu i Predsjedništvo Oblasnog odbora NOF-a za Bosansku krajinu (21. 11. 1944.). Savjetovanje je trasiralo putanju daljeg rada NOF-a na jačanju bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana, pojačalo saradnju i uzajamne veze između NOF-a i NOO-a, potrebu obezbjeđenja da u rukovodstva NOF-a uđu simpatizeri NOR-a i revolucije provjereni u borbi. Svoj doprinos u radu toga skupa dali su aktivisti KPJ i NOF-a sa kozarske regije, članovi tih foruma.²⁶⁾

Izgradnja mreže seoskih, rejonskih, opštinskih i sreskih organizacija NOF-a na teritoriji Kozare, omogućila je da se (29. 11. 1944.) održi u Prijedoru Okružna konferencija. Preko 500 delegata²⁷⁾ koje je narod slobodno izabrao, prisustvovalo je ovom skupu. Tom prilikom učestvovali su delegati iz gradiš-

23) Glas br. 23 od 13. 11. 1944. -Velika manifestacija naroda prijedorskog sreza-, 4.

24) Rudi Kolak i Žarko Zgonjanln.

25) Tom prilikom govorio je bivši funkcioner JNO Hasan Džankić iz Bosanskog Novog (Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Okružni odbor NOF-a (OK O NOF-a za Podgrmeč (15. 11. 1944) strana 6. i 8 AKP BiH, tom 1, knj. 2, Oslobođenje br. 18 od 2. 12. 1944. Z. m. -Održana je Prva okružna konferencija NOF-a za Podgrmeč-, 18).

26) Osman Karabegović i Žarko Zgonjanln (Muzej revolucije Sarajevo) Zbirka NOF-a br. 4608, Zapisnik sjednice Izvršnog odbora NOF-a BiH I Predsjedništva Oblasnog odbora NOF-a za Bosansku krajinu (31. 11. 1944).

27) Prema pozdravnom telegramu IO NOF-a od 30. 11. 1944. toj konferenciji je prisustvovalo preko 500 delegata. Međutim, na osnovu Oslobođenja od 16. 12. 1944. na tome skupu je bilo preko 600 delegata. I Jedan I drugi podatak zavređuje pažnju, ali se autor ovog rada opredijelio za podatak od preko 500 delegata jer je izvor bliži događaju u odnosu na Izvještaj Oslobođenja (MR Sarajevo. Zbirka NOP-a, bb delegati Okružne konferencije NOF-a za Okrug Kozaru, 30. 11. 1944. — 10 NOF-a BiH AKP BiH tom I, knj. 2, Oslobođenje br. 19 od 16. 12. 1944. -Okružna konferencija NOF-a za Kozaru-, 86. I u Glasu br. 24 od 20. 12. 1944. stoji podatak da je toj konferenciji prisustvovalo preko 600 delegata: »Sa Okružne konferencije NOF-a za Kozaru-, 2).

kog, dubičkog, novskog i prijedorskog sreza — Srbi, Hrvati i Muslimani. Ovoj konferenciji je u ime Izvršnog odbora NOF-a za Bosnu i Hercegovinu prisustvovao predsjednik dr Vojislav Kecmanović. U svom izlaganju on je govorio o žrtvama i naporima naroda Kozare koje je podnio tokom NOR-a i revolucije. Istovremeno je istakao da je jedan od osnovnih zadataka NOF-a privođenje kraju pobjedonosnog oslobođenja zemlje.²⁸

Poslije referata o političkoj situaciji i o radu NOF-a, učesnici u diskusiji pokazali su zrelost i ozbiljnost u pristupanju svakom pitanju, kako stariji, tako i omladina i žene. Učvršćenje bratstva i jedinstva naroda, jačanje punog jedinstva svih narodnih snaga, riješenost da se ne povrati predratni sistem vladavine građanskog društva, to su isticali uglavnom svi delegati u svojim izlaganjima. Osnovni moto u govorima delegata bila je želja i zahtjev za razvijanjem bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana. Delegati su najtoplije pozdravljali govornike, predstavnike NOVJ, stare borce, koji su se kroz borbu razvijali u političke rukovodioce naroda. Vidljiva želja naroda je da se na čelu NOF-a nađu predstavnici borbenih snaga, provjereni nosioci i čuvari ideja narodnooslobodilačkog pokreta. Neki delegati su se posebno osvrnuli na djelovanje konzervativnih snaga Hrvatske seljačke stranke (HSS) u Bosni i Hercegovini koje sprečavaju razvoj »demokratske svijesti kod hrvatskih masa«. Zato je traženo da se povede akcija što šireg okupljanja Hrvata oko NOF-a i njihovog uključenja u NOR i revoluciju. Iako je Lijeveće polje pod okupatorom, iz želje delegata na Konferenciji iz tog kraja se vidjelo da su oni vezani za ustaničku Kozaru, sa svojih 3.000 boraca u NOVJ. Po riječima sekretara SO NOF-a za Gradišku, narod iz Lijeveća je noću po izlokanim putevima vozio žito na Kozaru. »A za mjesečine, noći, tiho, bez šuma, spuštaju se plugovi u žitorodnu lijevčansku zemlju da bi se u nju bacilo sjeme koje će proklijati i donijeti plod u slobodi«. Iz izlaganja govornika vidljiva je programska koncepcija te organizacije na Kozari iza koje su stajali svi spremni da pomognu NOR i revoluciju.²⁹

Delegati Okružne konferencije uputili su pozdravne telegrame maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu, ZAVNOBiH-u i Izvršnom odboru NOF-a Bosne i Hercegovine. U ovome zadnjem telegramu stoji: »Uz prisustvo preko 500 delegata Srba, Hrvata i Muslimana, šaljemo Vama, našem najvišem političkom rukovodstvu Bosne i Hercegovine, plamene pozdrave, čvrsto uvjereni da ćemo kroz Narodnooslobodilačku frontu, opštenarodnu političku organizaciju, još više učvrstiti bratstvo i jedinstvo Srba, Muslimana i Hrvata ovog okruga i okupiti sve što je pošteno i rodoljubivo oko programa Narodnooslobodilačkog fronta, u borbi za oslobođenje naše zemlje i izgradnju naših popaljenih sela i gradova. Kroz svakodnevni politički rad naše fronte, naš narod steći će dovoljno vještine i sposobnosti da zna na svakom koraku zastupati interese bratstva i jedinstva i da se bori odlučno protiv svih reakcionarnih grupa koje žele da ga razjedine. Učinićemo sve od sebe da mobiliziramo i ujedinimo sve zdrave narodne snage na očuvanju velikih tekovina koje smo izvojevali kroz ovu borbu, na izvršenju svih zadataka koji se postavljaju pred narodnu vlast, kako bi našu užu domovinu, federalnu Bosnu i Hercegovinu, učinili što sretnijom po naše narode i time dali najveći prilog za našu novu, federativnu i demokratsku Jugoslaviju.«.³⁰

Na kraju Konferencije izabran je Okružni odbor NOF-a a u Predsjedništvo: predsjednik Lazo Lazić, zemljoradnik; potpredsjednici Mustafa Džafić, zemljoradnik i Pero Ćurguz, učitelj; sekretar Slobodan Marjanović, diplomirani pravnik i blagajnica Radojka Kreća, zemljoradnica.³¹

28) Glas, br. 24 od 20. 12. 1944: »Sa Okružne konferencije NOF-a za Kozaru«, 2 Arhiv KP BiH, tom I, knj. 2; Oslobođenje br. 19 od 16. 12. 1944: »Okružna konferencija NOF-a«.

29) Ibidem.

30) MR Sarajevo. Zbirka NOP-a, bb, Delegati Okružne konferencije NOF-a za okrug Kozara, 30. 11. 1944. — IO NOF-a BiH,

31) Arhiv KP BiH, tom I, knj. 2; Oslobođenje br. 19 od 16. 12. 1944: »Okružna konferencija NOF-a za Kozaru«, 86.

Ova Okružna konferencija NOF-a za Kozaru pokrenula je sve snage na jačanju i razvijanju NOF-a. Osnivaju se novi odbori od sreza do sela. Organizacije NOF-a preduzimaju razne mjere da se politička situacija još više poboljša u korist NOP-a, zahvaljujući povoljnoj političkoj situaciji u zemlji i zajedničkim operacijama Crvene armije i NOVJ. Narod je sve više vjerovao u svoju vojsku, jer je ona vršila jak pritisak na okupatora i kvislinge. I tamo gdje je bio jači pritisak kvislinga (četnika na opštini Čađavica, srez Bos. Novi), narod se orijentisao ka NOP-u. U nekim periferijskim mjestima toga sreza »stanje se nije poboljšalo, posebno u hrvatskim i muslimanskim. Mase tih sela još su se držale politički rezervisane i teže su se opredjeljivale za NOF«. Takva situacija se objašnjava prisustvom u selima okupatora i kvislinga a bili su aktivni »zamaskirani špekulanti i petokolonaši«. Ti špekulanti su raširili rad po selima »radeći na pasiviziranju stanovništva, širili su alarmantne vijesti da će se pristupiti oduzimanju privatne imovne i da će doći Englezi i uspostaviti red«. U tim selima NOF je ulagao napore da narod otrgne ispod uticaja klasnog protivnika i orijentise ga ka NOR-u i revoluciji. U tu svrhu SO NOF-a angažovao je istaknute aktiviste Muslimane i Okružni odbor NOF-a.^{32'}

Takva djelatnost SO NOF-a za Bos. Novi krajem 1944. godine, omogućila je da je on aktivirao djelovanje 5 opštinskih odbora i 32 seoska odbora. SO NOF-a je brojao 10 članova (muškaraca 8 i žena 2), opštinski 25 (19 muškaraca i 6 žena), u plenumu opštinskih odbora bilo je 30 članova (23 muškaraca i 7 žena), plenum SO NOF-a brojao je 90 članova (muškaraca 78 i 12 žena); seoski odbori imali su 118 članova (muškaraca 91 i 27 ženskih).

Po socijalnom sastavu u odboru su bila: 2 radnika, 1 čak a ostalo zemljoradnici; u plenum SO NOF-a kao i u opštinskim plenumima bili su svi zemljoradnici.

Iz naprijed izloženog se vidi da su u odborima NOF-a, prema tome i u članstvu organizacija, osim muškaraca, aktivne bile i žene, kao ravnopravni sudionici u političkom životu te regije. Veliku pomoć i aktivno učešće u radu NOF-a imala je i organizacija USAOJ-a.

Iz socijalne strukture članova odbora i plenuma vidi se da je u odborima bilo radnika, intelektualaca, ali pretežnu osnovu čine zemljoradnici. Iz takvog sastava odbora vidljivo je da je i članstvo bilo iste strukture, jer je ta regija pretežno zemljoradnička. Pošto su i ostali srezovi Kozare sastavljeni od istih struktura stanovništva, to je zacijelo i u njima NOF imao sličnu polnu i socijalnu strukturu. O nacionalnoj strukturi NOF-a na ovom području nema dovoljno podataka.

Dokumenta jasno konstatuju da je rad odbora NOF-a krajem 1944. godine krenuo naprijed u srezu Bos. Novi i da su se odbori NOF-a sve više orijentisali na politički rad u narodu. Ali, bilo je i slabosti u radu odbora zbog političke neizgrađenosti, a neki članovi odbora bili su nepismeni i polupismeni i to mahom stariji ljudi. Mlađi aktivisti su bili mnogo živahniji u radu. Međutim, primijećeno je da se NOF nije uživljavao u tadašnje političke događaje i teže se upućivao na nov politički rad. U svrhu oživljavanja rada, održavani su širi sastanci odbora NOF-a i simpatizera NOP-a i na njima su članovi Okružnog i Oblasnog odbora nastojali intenzivirati politički rad.^{33'}

Već početkom 1945. godine primijećen je nešto življi rad na stvaranju novih organizacija NOF-a u kozarskoj regiji. Plenum SO NOF-a za Banju Luku je sve aktivniji. Tamo gdje su postojali uslovi, izabrani su odbori NOF-a. Međutim, bilo je mjesta gdje nije obavljen izbor odbora zbog nepovoljne političke situacije.^{34'}

32) Arhiv Bosne i Hercegovine ABiH, Okružni odbor NOF-a (OK 0) za Podgrmeč, kat. br. 4504, SO NOF-a za Bos. Novi, 29. 12. 1944. OK 0 NOP-a za Podgrmeč.

33) Ibidem.

34) ACK BiH OK K KPJ za Banju Luku, kat. br. 5001, SK K KPJ za Banju Luku 25. 1. 1945. godine – OK K KPJ za Banju Luku.

Sresko povjereništvo KPJ za Banju Luku posebno se angažuje nešto kasnije i u drugoj polovini marta 1945. pokreće rad Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF-a) na opštini Piskavica. Aktivisti KPJ su pojačali rad da se angažuje JNOF-a u objašnjavanju potrebe borbe protiv četnika. U hrvatskoj Ivanjskoj je ponovo formiran Opštinski odbor, ali još nije bio počeo sa radom, dok je Odbor u srpskoj Ivanjskoj bio aktivan. Organizacija JNOF-a u opštini Klačnice nije imala većih mogućnosti za djelovanje sem u užem prostoru i bavila se rasturanjem štampe.^{35'}

I u ostalim srezovima Potkozarja rad na stvaranju organizacija JNOF-a išao je svojim tokom. Negdje je bilo i propusta na tom polju rada. Na teritoriji Sreskog odbora JNOF-a za Bos. Dubicu vidi se da do kraja marta 1945. odbori JNOF-a nisu u potpunosti postali politički rukovodioci naroda. S druge strane, članovi KPJ su shvatili JNOF kao neko odvojeno tijelo koje treba da djeluje neovisno od organizacija KPJ. Sreski odbor JNOF-a nije pružao dovoljno pomoći opštinskim i seoskim odborima pa se njihov rad nije mogao bolje razviti. Mnogi članovi Sreskog odbora, opterećeni drugim dužnostima, nisu se mogli više angažovati u radu Odbora. U seoskim i opštinskim odborima bili su poštteni ljudi, spremni da aktivno učestvuju u jačanju NOR-a i revolucije, ali su bili sa niskom političkom naobrazbom i nisu mogli raditi bez pružanja pomoći viših foruma JNOF-a. Dvojica predsjednika u dvije opštine bili su neaktivni.^{38'}

Tamo gdje nije bilo dovoljno komunista u nekim odborima JNOF-a (kao npr. na terenu Sreskog odbora za Prijedor), političko djelovanje organizacije je bilo slabije. U nekim odborima bilo je članova koji nisu radili, nego su bili samo »figure«, nisu pokazali interesovanje za događaje, niti su se zalagali u preduzetim akcijama. Isto tako u nekim odborima bilo je ljudi protivnika NOR-a i revolucije, koji su u njih ušli da »miniraju NOP iznutra«, zaštićujući pojedine bogataše i na taj način stvarali nezadovoljstvo kod siromašnih i prema NOF-u. No ipak, NOF je postepeno krčio sebi put u pravcu svoje organizacione izgradnje.^{37'}

I s druge strane Kozare, organizaciona izgradnja JNOF-a išla je u pravcu njegovog učvršćenja. To potvrđuje i konferencija šireg odbora JNOF-a za Bosansku Gradišku u Gornjim Podgradcima (krajem aprila 1945). Iz podnesenog referata sekretara SO NOF-a vidi se, prije svega, politička situacija u srezu i aktivnost organizacije od januara do aprila.^{38'} To rječito govori da je ta organizacija za prva četiri mjeseca bila organizaciono učvršćena i da je na tome srezu djelovala kao politički faktor.

Za ostala mjesta na Kozari, prema do sada poznatim dokumentima, nema podataka o organizacionoj izgradnji JNOF-a, niti o njegovom radu, pa to ostaje otvoreno pitanje za dalje istraživanje.

Prva polovina 1945. godine označava, uglavnom, završni proces u izgradnji organizacione strukture JNOF-a u kozarskoj regiji. To najbolje potvrđuje i Prva okružna konferencija JNOF-a (13. i 14. maja 1945) u oslobođenoj Banjoj Luci. Na tu konferenciju došlo je 1.100 delegata iz 12 srezova, predstavnici Srba, Hrvata i Muslimana. Iz iscrpnog referata^{39'} vidi se presjek vanjsko-političke situacije, uspjesi saveznika na zapadu i istoku u borbi protiv fašizma, rezultati Krimске konferencije (februara 1945) i njen značaj za svijet a posebno za Jugoslaviju. Referat je ukazao i na štetno djelovanje kralja Petra i četnika u Jugoslaviji. Naročito su potcrtani uspjesi NOVJ u oslobođenju zemlje. Tokom rata Kozara je podnijela velike žrtve i jako je stradala — podvlači referat. Zato je zadatak JNOF-a da podigne zemlju iz ruševina i stra-

35) Ibidem, kat. br. 5349, Sresko povjereništvo KPJ za Banju Luku, 29. 3. 1945 — OK K KPJ za Banju Luku.

36) Ibidem, kat. br. 5325, SK KPJ za Bos. Dubicu, 25. 3. 1945 — OK K KPJ za Banju Luku.

37) Ibidem, kat. br. 5436, SK KPJ za Prijedor, 27. 4. 1945 — OK K KPJ za Banju Luku.

38) Oslobođenje, br. 50, Sarajevo 1945, M. M. »Konferencija NOF-a za Bosansku Gradišku«, 4.

39) Nike Jurlinčića.

danja. Referat konstatuje da je JNOF jedini politički pokret preko kojeg je omogućeno čitavom narodu da izgradi Demokratsku Federativnu Jugoslaviju i da upravlja njom preko svoje demokratske vlasti u Narodnooslobodilačkim odborima«.

Prema referatu, JNOF je u ovome okrugu obuhvatio skoro čitav narod. Međutim, bio je još izvjestan broj ljudi neobuhvaćen u organizaciji zbog nedovoljnog rada JNOF-a. Ponegdje su odgovornost snosili i omladinski rukovodioci, koji se nisu zalagali da steknu povjerenje naroda i afirmišu se kao politički aktivisti u širokim društvenim slojevima i angažuju narod na svim zadacima. Ti aktivisti nisu okupili omladinu u svojim mjestima u organizacijama USAOJ-a s ciljem da se pruži podrška narodnoj vlasti u njenom radu. Zato referat na ovoj konferenciji postavlja kao jedan od najvažnijih zadataka uporan i svestran rad na okupljanju muslimanske, hrvatske i srpske omladine grada i sela u USAOJ a preko njega i u JNOF. Posebno je postavljeno pitanje budnosti u organizaciji da u JNOF ne uđu špekulantski elementi jer je bilo slučajeva da je u odborima JNOF-a bilo ljudi koji nisu htjeli pomoći da se okupi omladina u organizacijama USAOJ-a. Upućena je i zamjerka da odbori JNOF-a i USAOJ-a na terenu nisu bili tumači svih svjetskih i unutrašnjih političkih kretanja.

Referat postavlja pred organizaciju JNOF-a na tome okrugu osnovne zadatke: podizanje i obnova porušenih sela, pravljenje cesta i pruga, osposobljavanje saobraćaja, oživljavanje trgovine, razvijanje poljoprivrede a kao prvi zadatak je proljetna sjetva. Potrebno je u narodu razvijati svijest o zadrugarstvu. Na kraju je podvučeno da u predstojećim izborima NOO-a treba da se angažuju sve snage pod rukovodstvom JNOF-a.⁴⁰¹

Nakon referata, veliki broj delegata iz svih srezova tog okruga, u svom izlaganju osvijetlili su političku situaciju na terenu i podvukli glavne zadatke kada se čitava teritorija oslobodi, a to su jačanje bratstva i jedinstva, itd. Značaj te konferencije, pored ostalog, je i u tome, što su se prvi put našli zajedno zemljoradnici ustaničke Kozare i Podgrmeča sa delegatima centralne Bosne i predstavnicima novooslobođenih gradova i sela, prvoborci, predstavnici bivših građanskih stranaka, rodoljubi, vanpartijci, sveštenici itd. Iz toga je vidljivo da su se sve snage slile u JNOF, pozdravile okončanje rata i bile spremne da podignu Bosansku krajinu iz ruševina.

. . .

Iz svega što je naprijed izloženo, vidi se da je aktivnost KPJ na polju narodnofrontovske politike dala značajne rezultate još prije izbijanja ustanka. Tome su u mnogome doprinijele tradicije narodnih buna i ustanaka, predratna aktivnost radničkog pokreta kao i pomoć jačih centara (Banje Luke i Prijedora) gdje su narodnofrontovske snage imale većeg uspjeha. U Banjoj Luci i Prijedoru djelovalo je niz ljevičarskih kulturno-prosvjetnih i sportskih društava koja su svoju aktivnost lepezasto širili po Kozari i okolnim mjestima. I prvi pucnji ustanika na Kozari (krajem jula 1941), nagovijestili su oštru i nepoštudnu borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje. U toj borbi Kozarčani daju svestrani doprinos u društveno-političkom životu organizovanom na oslobođenoj teritoriji i aktivno, se uključuju u formiranje jedinica NOV i POJ (od četa i odreda do brigada).

Društveno-politički život je bio u punom usponu od prvih dana ustanka. Osnovane su organizacije KPJ, SKOJ-a, organi narodne vlasti, a kasnije USAOJ, AFŽ-e itd. Tako je potkraj 1941. godine gotovo čitavo stanovništvo uključeno u NOP. Sve je živjelo i radilo na Kozari za NOR i revoluciju.

40) ABH OK 0 NOF-a za Banju Luku, kat. br. 2. »Politički referat na Okružnoj konferenciji NOF-a za Banju Luku« (13. i 14. 1945).

U borbi za nacionalno oslobođenje narod Kozare je dao svestranu podršku svojim borcima u partizanskim jedinicama. Time je između naroda i jedinica NOV i POJ stvoreno čvrsto jedinstvo. Zato se i Kozara pretvorila u jedno od najsnažnijih žarišta NOR-a i revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije. U biti kozarske epopeje leži duboka humanistička nota ljudskih odnosa i sporazumjevanja između Srba, Hrvata i Muslimana, što je velika zasluga KPJ. U velelepnu građevinu bratstva i jedinstva ugrađeni su životi i kosti hiljada i hiljada Kozarčana.

U najdramatičnijim časovima kozarske epopeje (polovinom 1942), a i u kasnijim borbama, narod i borci na ratištu stojički su podnosili sve patnje i stradanja i nisu poklekli ni u najtežim trenucima. Naprotiv, oni su ostali dosljedni ciljevima NOR-a i revolucije.

Povoljna vojnopolitička situacija u korist NOP-a u Bosanskoj krajini (u drugoj polovini 1944) omogućila je da se u toj regiji ustroji organizacija NOF-a na Oblasnoj konferenciji (9. VIII) a potkraj godine i na Kozari. Poslije Oblasne konferencije na kozarskom okrugu narod je izabrao odbore NOF-a od sela do opštine, a potom do kraja oktobra su izabrani odbori i plenumi za srezove Bosansku Gradišku, Bosansku Dubicu, Bosanski Novi a početkom novembra za Prijedor. Sve te konferencije su pokazale snagu NOP-a i riješenost širokih društvenih slojeva da učestvuju u NOF-u.

Putanju i smjernice razvitka NOF-a na Kozari ocrtala je Okružna konferencija u Prijedoru (29. 11. 1944). Osnovni moto Konferencije je dalja izgradnja organizacije i njeni zadaci za čuvanje i razvijanje glavnih tekovina NOR-a i revolucije na Kozari — bratstva i jedinstva. Učešće predstavnika svih naroda i profesija na Konferenciji od sela do okruga, riječito govori o riješenosti naroda Kozare da uzme učešća u radu NOF-a za konačan završetak NOR-a i revolucije. Iz socijalnih struktura učesnika — delegata na sreskim, Okružnoj i Oblasnoj konferenciji vidi se da su u NOF bili uključeni radnici, zemljoradnici, intelektualci, trgovci, industrijalci itd., što govori o širini te organizacije. Iz nacionalnog sastava delegata i članova odbora vidi se da su u NOF-u bili Muslimani, Hrvati i Srbi, što nam takođe pokazuje širinu te organizacije. Po prvi put u istoriji naroda Kozare, u toj organizaciji su se našli svi zbraćimljeni narodi i narodnosti, što je sve razbilo tradicije nacionalne i konfesionalne podijeljenosti građanskih stranaka prije ustanka (1941). Iz polne i starosne strukture tih rukovodstava, plenuma i delegata na konferencijama, vidi se da uz muškarce puno učešće u radu NOF-a su imale žene, a sem omladine i stariji aktivisti su djelovali.

Pozdravne depeše maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu i rukovodstvima NOF-a, upućene sa konferencija, govore o spremnosti naroda Kozare da dadnu svoj doprinos programskim koncepcijama KPJ, NOF-a i ostalih društveno-političkih organizacija u trasiranim putovima NOR-a i revolucije. Puno učešće predstavnika oblasnog, okružnog i sreskih rukovodstava KPJ u radu NOF-a govori o svestranoj podršci Partije u daljem razvitku i jačanju NOF-a.

U prvoj polovini 1945. godine partijska rukovodstva JNOF-a, intenzivirala su rad na izgradnji organizacione mreže i aktivnosti te političke organizacije. Iako je bilo propusta u radu komunista u nekim srezovima na izgradnji mreže organizacija, kao i niz subjektivnih slabosti, narod je dao podršku na razvijanju organizacija. Već u velikoj mjeri izgrađena mreža organizacija JNOF-a, od sela do okruga u kozarskoj regiji, omogućila je da se održi Prva okružna konferencija za Banju Luku (polovinom maja 1945), kojoj su prisustvovali delegati iz 12 srezova.

To samo za sebe govori da je u tih 12 srezova bila potpuno izgrađena mreža organizacija od sela do sreza i da je pokriveno čitavo područje Bosanske krajine. Tokom svoga rada Konferencija je trasirala putanju dalje izgradnje i razvitka JNOF-a, njegove osnovne zadatke (široko uključivanje omladine u USAOJ) i okupljanja naroda na obnovi i izgradnji Bosanske krajine. Sto

je najvažnije, taj skup je dao veliku podršku daljem jačanju bratstva i jedinstva kao jednoj od najvažnijih tekovina NOR-a i revolucije. U svim tim poduhvatima najvažniji zadatak JNOF-a je bio povezati narod sela i grada na zajedničkom poslu izgradnje socijalizma.

Rukovodeća snaga JNOF-a u kozarskoj regiji bila je organizacija KPJ i njeni aktivisti, koji su bili uključeni u rad svih mjesnih organa od sela do okruga. To se, uostalom, vidi i po sastavu rukovodstva JNOF-a gdje ima i članova KPJ.

Nakon izgrađene organizacione strukture NOF-a u kozarskoj regiji uz puno angažovanje KPJ i ostalih društveno-političkih faktora (USAOJ-a, AFŽ-a, narodne vlasti itd), ta organizacija je glavnu pažnju usmjerila na političku aktivnost u narodu. Osnovni moto svih političkih činilaca na Kozari u završnoj fazi rata je svestrano angažovanje na konačnom oslobođenju zemlje, izgradnji državnosti DFJ i federalne Bosne i Hercegovine. To se najbolje vidi po tome što su NOO-i na zborovima i konferencijama NOF-a podnosili narodu izvještaje o svome radu. Masovno učešće naroda na tim skupovima govori o njegovom sve izoštrenijem reagovanju na političke događaje. Narod pruža moralnu i materijalnu pomoć NOVJ (mobilisanje novih Tvoraca, skupljanje hrane i odjeće). Sav društveno-politički i djelomično privredni život odvijao se na konferencijama, zborovima, mitinzima, skupštinama itd. Tradicionalni crkveni praznici (Ilindan) i druge manifestacije, pretvaraju se u sveopšte narodno zborovanje (polovinom 1944. oko 50.000 prisutnih u Bosanskoj krajini), kao izraz narodnog raspoloženja prema NOR-u i revoluciji i NOF-u na Kozari. Na mnogim skupovima njeguju se tradicije radničkog pokreta, NOR-a i revolucije (proslave 1. maja, 27. marta, oktobarske revolucije, Crvene armije, godišnjice ZAVNOBiH-a), što je sve okupljalo narod oko programskih koncepcija KPJ i NOF-a. Narod se sve više interesovao da njegovi predstavnici — simpatizeri NOP-a uđu u AVNOJ i Vladu DFJ, a ne konzervativni predstavnici bivših građanskih stranaka. Tako je u političkom djelovanju NOF-a pažnja usmjerena i na borbu protiv tih predstavnika građanskih stranaka. U mnogim manifestacijama, gdje je organizator NOF, u defilejima su učestvovali i jedinice JNA, što je posebno nailazilo na simpatije i ljubav naroda prema njegovoj vojsci.

Osim svestrane političke djelatnosti, NOF na Kozari uzima direktnog učešća u privrednom, zdravstvenom i kulturno-prosvjetnom životu i služi kao značajan oslonac političkog pomaganja narodnoj vlasti u obnovi i izgradnji porušene i opustošene Kozare, zdravstvenog i kulturno-prosvjetnog obrazovanja naroda. Tako se NOF svestrano angažuje u prikupljanju sjemena za proljetnu sjetvu (1945), u otkupu mesa, žita, sijena, u zadružnim pitanjima i pomoći siromašnim porodicama. NOF se oštro suprotstavlja štetnim akcijama okupatora i kvislinga na privrednom polju (u otkupima, prikupljanju bakra itd.).

Kao značajan faktor u političkom okupljanju naroda oko NOF-a, bila je prorada štampe na raznim skupovima. U razvijanju propagandne djelatnosti na Kozari, značajno mjesto zauzimaju glasila OK-a o JNOF-a za Kozaru i Banju Luku, rasturanje štampe, prikupljanje dobrovoljnih priloga za njeno štampanje itd. U sastav NOF-a ušli su KPJ, USAOJ, AFŽ, pionirska organizacija i u njihovom zajedničkom radu sve akcije se uzajamno prožimaju od seoskih do Okružnog odbora.

Iz svega napred rečenog se vidi da je NOF na Kozari ušao u sve pore privrednog, društveno-političkog, kulturno-prosvjetnog i zdravstvenog života i da je dao veliki doprinos konačnom oslobođenju, a zatim obnovi zemlje i izgradnji socijalizma.